

YILLIK

Annual of Istanbul Studies

2024

6

İSTANBUL
RESEARCH
INSTITUTE

176 Fatma Önder Özşeker,
*Ormanı Planlamak:
Planlama Aklının Bir
Eleştirisi.* İstanbul: Metis,
2024. 272 sayfa.
ISBN: 9786053163213

6 Şubat 2023 depreminde trajik bir şekilde kaybettiğimiz Fatma Önder Özşeker'in bu eseri, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama bölümünde 2022 yılı Temmuz ayında savunduğu doktora tezinin, vefatının ardından Sibel Yardımcı tarafından kitaba dönüştürülmüş halidir. Kitaba yazdığı sunuş yazısında Yardımcı, tezi kitaba dönüştürürken Özşeker'in tezine sadık kaldığını ancak teknik tartışmaları daha anlaşılabilir hale getirdiğini belirtmiştir.

Ormanı Planlamak: Planlama Aklının Bir Eleştirisi modern ormancılık politikalarının tarihsel gelişimi ve günümüzdeki pratiklerini, modernist ve ilerlemeci mekânsal planlama yaklaşımını ve bu yaklaşımın Türkiye'deki ormanlar üzerindeki etkisini ele alarak kentsel planlama ve doğal çevre arasındaki ilişkiyi tartışıyor. Türkiye'deki orman yönetiminin dönüşümünü analiz ederken, neoliberal politikaların, bilimsel ormancılık yaklaşımlarının, biyoçeşitlilik ve karbon yönetimi gibi yeni kavramların ormancılık üzerindeki etkilerini detaylı bir şekilde inceliyor. Ormanın nasıl ekonomik, bilimsel ve politik bir nesne haline geldiğini tartışan yazar, bu sürecin toplumsal ve ekolojik sonuçlarını derinlemesine mercek altına alıyor. Kitap, ormanları sadece bir doğal varlık olarak değil, aynı zamanda piyasa ilişkilerine entegre edilmiş bir yönetim nesnesi olarak da düşünüyor ve bu sürecin karmaşık yapısını eleştirel bir bakış açısıyla değerlendiriyor.

Modern planlama pratiğinin, sorunun belirlenmesi, analiz edilmesi, sentezlenmesi ve planlama kararlarının alınmasının ardından yeni bağlantılar ve ilişkilerin kurulmasını içerdiği ifade edilir. Bu araştırma, modernist bir proje ve yönetim pratiği olarak planlamanın orman ve doğayı nasıl bazı rasyonellikler etrafında inşa ettiğini ve bu süreçte iktidar tekniklerinin ve müdahale biçimlerinin nasıl karşı-

lıklı şekillendiğini araştırıyor. Yazar, kentsel planlamanın doğal çevreyle etkileşimini ele alırken şehirleşmenin ekosistem üzerindeki etkilerini gözler önüne seriyor. Özellikle, kentsel planlama süreçlerinde doğaya uyumlu ve ekosistem tabanlı yaklaşımların benimsenmesi gerektiğine vurgu yapıyor. Ayrıca, doğal kaynakların korunmasını ve biyolojik çeşitliliğin sürdürülebilirliğini ön plana alan bütünleşik bir kentsel planlama yaklaşımının, örneğin "fonksiyonel planlama" gibi, önemini ortaya koymakta. Bu bağlamda, "kamu yararı" kavramını da derinlemesine sorgulayan metin, kentsel planlama kararlarının yalnızca ekonomik kalkınma ve büyüme hedefleri doğrultusunda değil, toplumsal ve çevresel faydayı gözeterek bir anlayışla şekillendirilmesi gerektiğine dikkat çekiyor.

Kitabın bölümlerini genel olarak değerlendirirsek ele alınan temel sorular arasında şunlar ön plana çıkıyor: Modern dönemde ormanlar nasıl bir bilgi nesnesi haline getirildi? Neoliberal politikalar Türkiye'deki ormancılık yönetimini nasıl dönüştürdü? Biyoçeşitliliğin korunması ile ekonomik çıkarlar arasındaki ilişki nasıl şekillendi? Karbon yönetimi ve ekosistem hizmetleri kavramları ormancılık pratiğini nasıl etkiledi? Tüm bu sorular, kitabın her bölümünde farklı açılardan ele alınıyor ve titiz ve derinlemesine bir analizle okuyuculara sunuluyor.

"Ormana Bakmak" başlıklı birinci bölümde, Özşeker araştırmasının temel dayanaklarını, sorularını ve yöntemini tanıtıyor. Yazarın temel amacı modernist ve ilerlemeci mekânsal planlama anlayışını ve bu anlayışın ormanlara nasıl yansıdığını sorun-sallaştırmak. Bu bağlamda, ormanın "doğal" ve "yabanıl" olarak inşa edilme biçimlerini ve bu ikiliğin nasıl bir mekânsal düzenlemeye dönüştüğüyle başlayan bu araştırmanın odak noktası, Türkiye'de orman planlaması, bu planlamanın tarihsel gelişimi ve özellikle iklim değişikliği politikaları bağlamında ormanın nasıl yönetildiği ekseninde şekilleniyor. Özellikle, ormanın bir bilgi nesnesi haline gelmesi ve modern bilimsel düşüncenin orman yönetimini şekillendirmesi üzerine yoğunlaşan Özşeker, Foucault'nun

"yönetimsellik" kavramını yeni veçheleriyle kullanarak, ormanın modern dönemde nasıl bilimsel bilginin ve yönetsel pratiklerin nesnesi haline geldiğini açıklıyor. Bu süreçte, orman sadece doğal bir varlık olmaktan çıkarak, insan eliyle şekillendirilen, ölçülen ve kategorize edilen bir yönetim nesnesi haline gelmişti. Bilimsel bilgi, doğayı yönetmenin ana aracı haline gelirken, bu bilgi, ormanın gelir getiren bir kaynak olarak kullanımını kolaylaştırıyor ve ekonomik değerini artırıyordu. Bunlara ek olarak, modern planlamanın ormanı nasıl bir iktisadi kaynak olarak gördüğü ve bu süreçte doğanın nasıl basitleştirildiği üzerinde de duruyor yazar. Ormanın bilimsel bilgi ve yönetsel araçlarla bir "doğa" olmaktan çıkarılıp insan ihtiyaçları doğrultusunda yeniden tanımlandığını ve bu tanımlamanın orman yönetimi üzerindeki etkilerini tartışıyor.

İkinci bölümün başlığı "Modern Doğa Düşüncesi, Planlamacı Akıl ve Ormanın Yönetimi." Bu bölümde, Özşeker modern planlama aklı ile orman yönetimi arasındaki ilişkiyi derinlemesine analiz ediyor. Planlama aklı, doğayı rasyonel bir şekilde ele alarak, mekânsal ve iktisadi düzlemde yeniden yapılandırır. Yeni bir bilme ve görme rejimi, doğayı planlama aklının nesnesi haline getirmiştir. Yazar, modern planlamanın doğayı bir sorun olarak ele aldığını ve bu sorunu çözmek için bilimsel veriler ve haritalama teknikleri kullandığını belirtiyor. Bu süreçte ormanlar, geometrik düzenlemelere tabi tutulurken aynı zamanda da ekonomik bir değer olarak yönetiliyordu. Haritalar, planlamada önemli bir araç haline geldikten sonra ormanın yönetimini kolaylaştırmak için kullanılan bir teknoloji olarak öne çıktı. Kentlerin ve kırsal alanların planlanması, ormanların nasıl birer ekonomik varlık haline getirildiği sorusu etrafında şekilleniyor. Yine Foucault'nun "yönetimsellik" kavramından hareketle, bilme biçimlerindeki dönüşümün yaşamın yönetilmesi, mekânın örgütlenmesi ve doğanın kullanılması biçimlerinde belirleyici etkileri olduğunu tartışıyor. Kent ile orman arasındaki yapılar derinleşmiş, kent yeni bir nesne olarak mimarlık ve planlama alanının konusu haline gelirken, orman mühendislerin, biyologların,

ekologların alanı haline gelmiştir. Bu süreçte ormanlar, insan merkezli iktisadi akılla yönetilen bir doğal kaynak olarak yeniden inşa edilmiştir. Öyle ki, modern kent planlama rasyonallikleri ile bilimsel ormancılık da aynı dönemin ürünü.

“İklim Değişikliği, Küresel Çevre Söylemi ve Yeşil Yönetimsellik” kitabın üçüncü bölümünü oluşturuyor. 2000 sonrası ormanlarla ilgili küresel tartışma konularını; ormanların i) karbon yutağı, ii) ekosistem hizmetleri sağlayıcısı ve iii) biyolojik çeşitlilik barındıran alanlar olarak değerlendirilmesi başlıkları altında ele alıyor. Bu bölümde, bilimsel orman yönetiminin tarihini, yeni teknolojilerin ve bilimsel perspektiflerin etkisini, kapitalist büyümenin yeni ihtiyaçları nedeniyle ormanlara yönelik düşüncedeki değişimleri ve iklim krizinin orman yönetimi üzerindeki etkisi inceleniyor. Yazar, ayrıca, Peter Newell ve Matthew Paterson’ın “iklim kapitalizmi” kavramını kullanarak, iklim değişikliğinin nasıl küresel bir yönetim sorunu haline geldiğini ve doğanın bu süreçte bir sermaye birikim aracına dönüşmesini tartışıyor. Bu süreç, ormanların sadece doğal bir varlık değil, aynı zamanda karbon yutağı olarak değerlendirilmesine yol açmıştır. Özellikle karbon ticareti gibi araçların, iklim değişikliğiyle mücadelede bir çözüm olarak sunulmasına rağmen, aslında doğayı metalastırarak ekolojik sistemlere zarar verdiği vurgulanıyor. Özşeker ayrıca, biyolojik çeşitliliğin korunması, iklim değişikliğiyle mücadele kapsamında ormanların karbon tutma kapasitesi ve ekosistem hizmetleri gibi konuların, yeni uluslararası kurumlar, bilimsel danışma komiteleri ve raporlamalar aracılığıyla küresel çevre yönetiminin merkezine yerleşme süreçlerini de inceliyor.

Dördüncü bölüm olan “Türkiye’de Teknik Ormancılığın Doğuşu ve Temel Yörüngeleri” başlığı altında, Özşeker, teknik ormancılığın tarihsel gelişimini ele alıyor. Yazar, Osmanlı İmparatorluğu’ndan Türkiye Cumhuriyeti’ne uzanan süreçte orman yönetiminin geçirdiği dönüşümü ve bu dönüşümün toplumsal etkilerini inceledikten sonra, ormanların bir kamu kaynağı olarak görülmesi neticesinde, bu kaynağın devletin gelirlerini ar-

tırmak amacıyla yönetilmesi ereğiyle bilimsel ormancılık ilkeleri doğrultusunda hangi süreçlerden geçerek yeniden şekillendirildiğini gösteriyor. Bu bölüm, Osmanlı İmparatorluğu, cumhuriyetin ilk yılları ve 1950 sonrası dönemi kapsayacak şekilde Türkiye’de devlet-orman ilişkilerine dair kapsamlı bir tarihsel bakış sunuyor. Devlet kapitalizmi ve bilimsel ormancılık anlayışının, köylülerin ormanları kullanma biçimlerine nasıl müdahale ettiğini ve bu sürecin orman yönetimini nasıl etkilediğini de konu hakkındaki güncel literatüre de referans vererek ele alıyor. Bu meseleleri tarihselleştirirken köylüleri ve pratiklerini romantize etmekten ziyade, yönetimin Foucault’dan mülhem “sorunsallaştırma” biçimini ve bu sorunsallaştırma ile düzenlenen ormanı, köylülük/vatandaşlık biçimini ve insan-orman ilişkisini tarif etmeye çalışıyor daha çok. Bilimsel ormancılık anlayışının Türkiye’de kurumsallaşması da bu bölümde önemli bir tartışma konusu. Özellikle Avrupa’dan uzmanların getirilmesi ve Osmanlı Devleti’nin ormanlarını daha verimli kullanmaya yönelik adımlar atması, ormancılık eğitimi ve hukuki düzenlemelerin devreye sokulması da bu bölümde incelen diğer konular. Yazar, özellikle erken cumhuriyet döneminde ormanların korunması ve köylülerin keçi yetiştirme faaliyetleri üzerinden suçlanmalarına da ele alıyor. Köylülerin ormanları yok eden ana faktör olarak gösterildiği, keçilerin ormanlara zarar verdiği gerekçesiyle köylülerin devlet tarafından baskı altına alındığı belirtiliyor. Özetle, bu bölümde, Türkiye’de devlet-orman ilişkilerini şekillendiren karmaşık dinamiklerin zengin bir analizi sunulmakta.

Beşinci bölümün başlığı olan “2000’lerde Türkiye’de Orman: Neoliberalizm ve Ekosistem” altında, 2000’li yıllardan itibaren Türkiye’de ormancılık politikalarının neoliberal politikalar doğrultusunda dönüştürülmesi inceleniyor. Yazar, ormanların piyasalaşması sürecini analiz ederken, özellikle odun üretiminin artması ve ormanların sermaye birikimine hizmet eden bir araç olarak yeniden yapılandırılması konusuna odaklanıyor. Türkiye’de neoliberal politikaların doğayı nasıl bir ekonomik kaynak olarak değerlendirdiği ve bu süreçte ormanların nasıl piyasalaş-

tırıldığı detaylandırılıyor. Bu bölümde ayrıca ekosistem hizmetleri kavramının, doğanın piyasa mekanizmaları içine dahil edilmesi tartışılıyor. Ekosistem hizmetleri, doğanın insanlar için sağladığı faydalar olarak tanımlanır ve doğanın kapitalist sistem içinde yeniden düzenlenmesine yol açar. Yazar, haklı olarak ekosistem hizmetlerinin doğayı koruma amacıyla sunulmasına rağmen, esasen doğanın ekonomik çıkarlar doğrultusunda yeniden yapılandırılmasının bir aracına dönüştüğünü iddia ediyor. Ormanların piyasalaşması, bu bölümün en önemli tartışma konularından biri. Ormanlar, madencilik, turizm ve inşaat gibi sermaye birikimini sağlayan sektörler için büyük bir değer taşıyor. Yazar, özellikle bu süreçlerin, ormanların doğallığı ve ekosistem dengesi üzerindeki olumsuz etkilerini vurguluyor. Madencilik faaliyetlerinin orman alanlarında yarattığı habitat kayıpları ve ekosistem üzerindeki baskılar bu bağlamda tartışılıyor. Türkiye’de özellikle 2000’li yıllarda odun üretiminde yaşanan büyük artış, ormanların piyasalaştırılma sürecinin en belirgin örneği olarak gösteriliyor.

“Yeni Sorunsallaştırmalar ve Ormanı (Yeniden) Planlamak” başlıklı altıncı bölümde, üçüncü bölümde ele alınan konular arasından özellikle biyolojik çeşitlilik, Türkiye’de orman ve karbon ilişkisine ve ekosistem hizmetleri konusundaki tartışmalara kısaca değiniliyor. Biyolojik çeşitlilik kavramının Türkiye’deki gelişimini ve bu çeşitliliğin orman planlamasına nasıl dahil edildiğini, ayrıca orman bilgisinin bu yeni bakış açısıyla nasıl dönüşüme uğradığını irdeliyor. Son olarak, doğa koruma araştırmacıların ortaya koyduğu biyolojik çeşitlilik envanterleri ve koruma kararlarının orman planları açısından ne anlama geldiğini, bu kararların planların çalışma yöntemleri ve hazırladıkları planlar üzerindeki etkilerini tartışıyor. Özellikle karbon yönetimi ve ekosistem hizmetleri gibi yeni kavramların ormancılık politikalarına entegre edilmesi, doğanın korunması için yeni fırsatlar sunsa da, bir önceki bölümdeki iddiayla uyumlu olarak, Özşeker bu süreçlerin doğayı piyasalaştıran bir mantıkla uygulandığı eleştirisini getiriyor. Ekosistem hizmetlerinin piyasa mekanizmalarıyla bütünleşmesi, ormanların ekonomik değerine odaklanan bir yönetim pra-

178 tiğine dönüşmesine yol açıyor. Yazar, ormanların karbon yutağı olarak değerlendirilmesinin, uzun vadede doğanın korunmasına katkı sağlamaktan çok, ekonomik getiri odaklı bir yaklaşımı güçlendirdiğini savunuyor. Bu bölümde ayrıca Türkiye'deki orman planlaması süreçlerinde biyoçeşitlilik gibi ekolojik faktörlerin göz ardı edilerek, odun üretimi ve karbon ticareti gibi ekonomik hedeflere öncelik verildiği belirtiliyor.

Yedinci ve "Üretim-Biyoçeşitlilik Sarkacında Orman Yönetimi" başlıklı sonuç bölümünde, yazar, Türkiye'de orman yönetiminin odun üretimi ile biyoçeşitliliğin korunması arasındaki gerilimli yapısını tartışıyor. Yazar, biyoçeşitliliğin korunmasına yönelik çabaların, ormanların ekonomik çıkarlar doğrultusunda yönetilmesi karşısında büyük ölçüde sınırlı kaldığını ve bu iki unsur arasında sürdürülebilir bir dengenin kurulamadığını savunuyor. Biyoçeşitlilik koruma stratejileri, Türkiye'deki ormancılık politikalarını tamamen değiştirmese de, alternatif bir bakış açısı sunmaktadır. Ancak bu stratejilerin yerel düzeyde uygulanmasında karşılaşılan zorluklar, üretim odaklı ormancılık anlayışının hakimiyetini pekiştirmiştir. Özşeker, bu bölümde Foucault'nun ve diğerlerinin, "biyopolitika" kavramına başvurarak, biyoçeşitliliğin yönetilmesinin bir tür biyopolitik strateji olarak nasıl şekillendiğini açıklıyor. Biyoçeşitliliğin korunması, türlerin sayılması, modellenmesi ve sınıflandırılması üzerinden bir yönetim pratiği haline gelmiştir. Bu süreçte hangi türlerin korunacağı ve hangilerinin göz ardı edileceği, genellikle bilimsel veriler ve ekonomik çıkarlar doğrultusunda belirlenmektedir. Bu da orman yönetiminde biyopolitik bir güç ilişkisi doğurarak, belirli türlerin ve yaşam alanlarının ekonomik değerleri üzerinden korunmasını teşvik ederken, diğerlerinin yok sayılmasına neden olmuştur.

Sonuç olarak, Özşeker'in *Ormanı Planlamak* kitabı, Türkiye'de orman yönetiminin tarihsel ve güncel gelişimlerini derinlemesine ele alarak, bu sürecin bilimsel, politik ve ekonomik dinamiklerini başarılı bir şekilde ortaya koyuyor. Yazarın analizleri, modern ormancılığın doğayı bir ekonomik kaynak olarak görme eğilimini ve bu eğilimin doğa

üzerindeki olumsuz etkilerini kapsamlı bir şekilde ele alıyor. Kitabın en güçlü yanlarından biri, doğayı sadece teknik bir yönetim nesnesi olarak değil, aynı zamanda sosyal ve politik bir planlama aracı olarak ele almasıdır. Yazar, orman yönetiminin sadece ekonomik çıkarlar doğrultusunda şekillenmediğini, aynı zamanda bu sürecin toplumsal etkilerini ve doğanın piyasa ilişkileri içine nasıl dahil edildiğini de tartışıyor. Bu bakış açısı, kitabı yalnızca teknik ormancılık analizlerinden çıkararak, doğa yönetimi ve planlama konularında da daha geniş bir eleştirel çerçeveye oturtuyor. Özşeker, yönetsel aklın doğa üzerindeki etkilerini sorgularken, odun üretimi ile biyoçeşitlilik arasındaki gerilimli ilişkiye derin bir eleştiri de getirmeyi ihmal etmiyor. Yazarın kendisine ait olan özgün fikirler, ormanın modern dönemde nasıl inşa edildiği ve bu insanın nasıl bir yönetim mantığıyla bağlantılı olduğu üzerindeki tartışmalarda daha belirgin. Ekolojik bakışın ormancılık politikalarına etkilerini sorgulama ve planlamanın iktidar ilişkileri ile bağlantısını çözümleme çabaları, yazarın diğer özgün katkıları arasında sayılabilir.

Kitabın diğer önemli katkısı, Türkiye'deki ormancılık politikalarının neoliberal dönüşümünü derinlemesine ele alması. Özellikle 2000'li yıllardan itibaren ekosistem hizmetleri, karbon ticareti ve karbon yönetimi gibi kavramların ormancılık politikalarına nasıl dahil edildiği ve doğanın korunması iddiasıyla sunulan bu tür piyasa mekanizmalarının, aslında doğayı metalaştırarak sermaye birikimine katkıda bulunduğunu savunuyor. Bu bağlamda, karbon ticareti gibi araçların doğayı koruma çabalarını desteklemekten çok, doğanın ekonomik getiri sağlayan bir araç olarak yeniden yapılandırılmasına hizmet ettiği eleştirisi getiriliyor.

Kitapta yer alan bir diğer önemli tartışma, biyoçeşitlilik ve odun üretimi arasındaki gerilimdir. Yazar, biyoçeşitlilik koruma stratejilerinin yerel düzeyde uygulanmasında karşılaşılan zorlukları detaylı bir şekilde ele alarak, bu stratejilerin ormancılık politikalarını tamamen dönüştürmediğini, ancak alternatif bir bakış açısı sunduğunu belirtiyor. Türkiye'de biyoçeşitliliğin korunması, büyük öl-

çüde üretim odaklı ormancılık politikalarının gölgesinde kalmış ve bu süreçte biyoçeşitlilik stratejileri, üretim hedefleri karşısında etkisiz hale gelmiştir. Yazar, bu durumu analiz ederek, biyoçeşitlilik koruma çabalarının yerel uygulamalarda neden başarısız olduğunu derinlemesine inceliyor.

Son tahlilde, *Ormanı Planlamak* kitabı doğanın nasıl bir bilgi ve yönetim nesnesi haline getirildiğini ve bu sürecin toplumsal, politik ve ekonomik dinamiklerini eleştirel bir bakış açısıyla ele alarak, ormancılık politikalarının doğanın korunması yerine ekonomik çıkarlar doğrultusunda nasıl yapılandırıldığını gözler önüne seriyor. Bu açıdan, kitap, doğa yönetimi, ormancılık politikaları, kalkınma ve planlama gibi konular üzerine yapılan tartışmalara önemli bir katkı sunduğundan dolayı bu alanla ilgilenenler için vazgeçilmez bir kaynak olmalıdır. Orman planlama süreçlerinin teknik, politik ve sosyal boyutlarını ele alarak, planlama ve koruma süreçlerini daha geniş bir perspektiften inceleyen kitap, doğa bilimcileri ve sosyal bilimciler arasındaki etkileşimi ve müzakere sürecinin önemini vurgulayarak, koruma süreçlerinin katılımı, çoksesli ve politik bir hale getirilmesi gerekliliğine de dikkat çekmektedir. Ek olarak, Türkiye bağlamında şehirleşmenin çevresel etkilerinin yönetilmesi açısından kentsel planlama perspektiflerinin nasıl dönüştüğünü göstermesi ve bu alandaki dönüşüme dair yeni fikirler sunarak kentsel planlamanın doğal çevreye olan katkılarını ve kamu yararına hizmet eden sürdürülebilir bir geleceğin önemini vurgulaması açısından bu önemli eser kentsel planlama literatürüne de dikkate değer bir katkı yapıyor.

Selçuk Dursun

Orta Doğu Teknik Üniversitesi
dselcuk@metu.edu.tr

ORCID: 0000-0003-1699-7426

CC BY 3.0

<https://doi.org/10.53979/yillik.2024.21>